

<https://doi.org/10.31891/PT-2024-4-7>

УДК [378:373.3.011.3-051:316.7:005.336.2]-047.44(045)

Олена ГОМОНЮК

доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0002-3849-788X>

e-mail: elena_gomonyuk29@ukr.net

Валерія ГОЙ

здобувачка вищої освіти,
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0008-0528-9292>

e-mail: RudenkovaValeria96@gmail.com

Інна ШПИЧКО

кандидат педагогічних наук,
директор Комунального закладу загальної середньої освіти
«Початкова школа 4 Хмельницької міської ради»

<https://orcid.org/0000-0001-8766-3963>

e-mail: innashpichko@gmail.com

МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ВАЖЛИВА ОСОБИСТІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

В статті проаналізовано погляди зарубіжних і вітчизняних науковців на проблему формування міжкультурної компетентності.

Наголошено, що міжкультурна компетентність має бути властива фахівцям різних професій, але особливого значення вона набуває для представників соціономічної сфери (педагогів, психологів, соціальних працівників, лікарів) тому що вони мають вміти взаємодіяти з представниками різних культур, кожний із яких має свою мову, типи поведінки, ціннісні установки, звичаї і традиції.

За результатами наукового пошуку охарактеризовано поняття «міжкультурна компетентність майбутнього вчителя початкових класів». Визначено її обґрунтовано складові міжкультурної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. Закцентовано увагу на психологічних особливостях розвитку міжкультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів. Уточнено форми, методи та прийоми, що сприяють розвитку міжкультурної компетентності майбутніх вчителів початкових класів. Розкрито фактори, що впливають на розвиток міжкультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Визначено навчальні дисципліни, що відіграють ключову роль у розвитку міжкультурної компетентності майбутніх вчителів початкових класів та забезпечують студентам теоретичні та практичні знання, що дозволяють їм ефективно взаємодіяти з дітьми різних культурних, етнічних та соціальних груп, а також враховувати ці аспекти у своїй педагогічній діяльності.

Ключові слова: компетентність; міжкультурна компетентність; майбутні вчителі початкових класів; особистісна характеристика.

Olena HOMONIUK, Valeria GOY

Khmelnytskyi National University

Inna SHPYCHKO

Communal institution of general secondary education

«Primary school 4 of Khmelnytskyi City Council»

INTERCULTURAL COMPETENCE AS AN IMPORTANT PERSONAL CHARACTERISTIC OF THE FUTURE PRIMARY CLASS TEACHER

The article analyzes the views of foreign and domestic scientists on the problem of the formation of intercultural competence.

It is emphasized that intercultural competence should be characteristic of specialists of various professions, but it acquires special importance for representatives of the socio-economic field (teachers, psychologists, lawyers, social workers, doctors) because they must be able to interact with representatives of different cultures, each of which has its own language, types of behavior, values, customs and traditions.

According to the results of the scientific search, the concept of "intercultural competence of the future primary school teacher" was characterized.

The components of the intercultural competence of the future primary school teacher are defined and substantiated.

Attention is focused on the psychological features of the development of intercultural competence of future primary school teachers.

The forms, methods and techniques that contribute to the development of intercultural competence of future primary school teachers have been specified.

Factors affecting the development of intercultural competence of future primary school teachers are revealed.

Educational disciplines have been identified that play a key role in the development of intercultural competence of future primary school teachers and provide students with theoretical and practical knowledge that allows them to effectively interact with children of different cultural, ethnic and social groups, as well as take these aspects into account in their pedagogical activities.

Diagnostic techniques that assess a person's ability to effectively interact with representatives of different cultures are singled out.

The main aspects of the preparation of primary school teachers to work with children of different nationalities have been analyzed, which involves the formation of such knowledge and skills as understanding cultural differences, the ability to adapt the educational process in accordance with the needs of children - representatives of different nationalities, the creation of an inclusive environment, as well as the use of methods, which will contribute to the maintenance of mutual understanding, cooperation and equality among students.

Keywords: *competence; intercultural competence; future teachers of primary classes; personal characteristic.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями
У сучасному світі, де відбуваються процеси глобалізації різних сфер, виникає необхідність розвитку міжкультурної компетентності особистості. Це, насамперед, це стосується міжнародних відносин, адже

взаємодія з іншими країнами, дотримання дипломатичних норм, підтримка мирних відносин, освіти, зокрема, інтеграція учнів та студентів з різних культур в школах й університетах, створює багатокультурне середовище для навчання та досліджень. Також міжкультурна компетентність необхідна для бізнесу та кар'єри, тому що їм потрібно володіти здатністю вести бізнес із партнерами з різних країн та культур, адаптувати маркетингові стратегії і продукцію під різні ринки. Не менш важлива міжкультурна компетентність і для особистісного розвитку людини як здатність виходити за межі власних культурних стереотипів, що розширює горизонти особистих взаємин і професійних можливостей. Але найбільш значуща ця особистісна характеристика для педагогів, оскільки вона дає можливість ефективно працювати з дітьми, які належать до різних культурних, етнічних, релігійних та соціальних груп.

Аналіз досліджень та публікацій

Особливості розвитку міжкультурної компетентності досліджували як вітчизняні (Т. Атрощенко, В. Кремень, І. Ключковська, І. Козубовська, Н. Микитенко, Н. Ничкало, Л. Пуховська, Н. Самойленко, С. Сисоева), так і зарубіжні науковці (G. Auerheimer, L. Bredella, W. Delanoy, K.-Z. Flechsig, M. Friedenthal-Haase, M. Gemende, W. Gudykunst, E. Hall, G. Hofstede, Y. Kim, A. Knapp-Pothhoff, M. Liedke, S. Sting, H. Triandis).

Формулювання цілей статті

Мета статті – розкрити поняття «міжкультурна компетентність майбутнього вчителя початкових класів», уточнити складові міжкультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів, визначити й обґрунтувати психологічні особливості розвитку міжкультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів.

Виклад основного матеріалу

Низка зарубіжних науковців пояснює міжкультурну компетентність як здатність розуміти представників інших культур, як і представників власної культури (К. Кнапп, 1990) [13], як процес взаємопроникнення культурних цінностей (А. Томас, 1991) [16], як комплекс соціальних навичок і здібностей, за допомогою яких людина може успішно здійснювати спілкування з партнерами з інших культур, як в побутовому, так і в професійному контексті (А. Моосмюллер (1996)) [15], як здатність розвивати цілеспрямовані знання, вміння та навички,

що призводять до змін у поведінці та спілкуванні й є ефективними та доцільними в міжкультурній взаємодії (D. Deardorff, 2006) [14].

Дослідник А. Bartel-Radic вважає, що міжкультурна компетентність – це «здатність розуміти особливості ситуації міжкультурної взаємодії та пристосуватися до цієї специфіки, щоб вибудувати таку стратегію поведінки, яка б дозволяла коректно інтерпретувати передане повідомлення» [12].

На думку іншого зарубіжного вченого Е. Fischer, «міжкультурну компетентність не можна прирівняти до набору інструментів, які можна вивчити у ході короткого тренінгу та залежно від ситуації ефективно застосовувати. Тут, перш за все, йде мова про відносини і установки, які формуються у процесі засвоєння цінностей [17].

Серед вітчизняних науковців також немає сталої думки щодо розуміння сутності поняття «міжкультурна компетентність». Так, І. Сафонова вважає, що «міжкультурна компетентність – це інтегративна властивість особистості, яка характеризується сукупністю знань про цінності культур, міжкультурних вмій і адекватних поведінкових стратегій, що дозволяють вільно орієнтуватися в міжкультурному просторі на засадах діалогу культур і цінностей», – вважає [8].

Дослідник О. Резунова характеризує міжкультурну компетентність сучасного фахівця «як інтегративну особистісно-професійну якість, яка дозволяє індивіду саморозвиватися, що забезпечує успіх у розв'язанні завдань міжкультурної комунікації, адаптацію та самореалізацію фахівця в іншомовному суспільстві» [6].

З нею погоджується С. Чернета, підкреслюючи, що «міжкультурна компетентність – це складне багатокomпонентне утворення, що впливає на результат спілкування та взаємодії з представниками інших культур, виявляється в умінні застосувати мовленнєві здібності, детерміновані соціокультурним контекстом, застосовувати на практиці культурні правила і норми, які визначають успішність міжкультурного спілкування [11].

Вчитель початкових класів – це освічена, інтелігентна, високоморальна людина, яка повинна володіти міжкультурною компетентністю, адже поліетнічне середовище, в якому він працює, передбачає тісну взаємодію з дітьми – представниками різних народів, різних культур, різних культур.

Тому ми погоджуємося з Т. Молнар в тому, «що міжкультурна компетентність є складною інтегративною особистісною якістю, що охоплює зміст різних компетенцій, як от: комунікативних,

соціокультурних, професійних. Цю компетентність можна також визначити і як готовність до здійснення міжкультурної комунікації на основі толерантності до інших культур, стійкого інтересу до менталітету національних меншин; спрямованість на цінності діалогової взаємодії» [5].

Проаналізуємо погляди науковців на компонентну структуру міжкультурної компетентності.

Дослідник Т. Пилип виокремив в структурі міжкультурної компетентності такі компоненти, як когнітивний, інтраособистісний, соціолінгвістичний, афективний та процесуальний [7].

Узагальнення наукових пошуків дало можливість В. Лучкевич, Т. Вайдич визначити складові міжкультурної компетентності з психологічної точки зору: «а) когнітивні (визнання різних норм, цінностей і звичаїв інших народів; розуміння соціальних відносин усередині власного соціуму; усвідомлення відмінностей та нюансів у словесному та невербальну спілкуванні); б) емоційні / психологічні (співпереживання, ризик, готовність до навчання, усвідомлення себе); в) соціальні (активне слухання співрозмовника, бажання вдосконалювати власну поведінку та культуру мовлення, прихильність до інших культур та субкультур)» [4].

На думку В. Скрипнікової, компонентами міжкультурної компетентності є афективний, когнітивний, особистісний, комунікативно- діяльнісний [10].

Науковець О. Зеліковська основними характеристиками міжкультурної компетентності називає такі: «відкритість до пізнання іншої (чужої) культури; сприйняття психологічних, соціальних й інших інтеркультурних відмінностей; психологічна готовність до співпраці з представниками інших культур; здатність диференціювати колективне й індивідуальне в комунікативній поведінці іншокультурного комуніканта; уміння долати соціальні, етнічні, культурні упередження і стереотипи; наявність набору комунікативних засобів, доцільний їх вибір відповідно до ситуації спілкування; дотримання норм етикету в процесі спілкування» [2].

Суголосною є думка О. Резунової про те, що «міжкультурна компетентність фахівця» має наступні складові:

– знання: мови іноземного партнера, культури країни (історії, мистецтва, економіки тощо); міжкультурних розходжень, психології, можливих бар'єрів міжкультурної взаємодії, способів їх запобігання та подолання, культурних цінностей і установок власної й інших культур, відносності цінностей тощо;

– уміння: будувати власну поведінку відповідно до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурного спілкування, сприймати психологічні, соціальні, культурні розходження; справлятися зі стресом, переборювати суперечності й конфлікти в контактах, здійснювати міжкультурну комунікацію в стилі співробітництва, аналізувати свою й іншу культуру, переборювати стереотипи; обирати комунікативні засоби залежно від ситуації спілкування тощо;

– готовність і бажання особистості вступати в контакт із представниками країн світу; відкритості до пізнання інших культур;

– особистісні якості, до яких належать терпимість до неоднозначності (здатність справлятися без агресії із суперечливими ситуаціями); емпатія (здатність поставити себе на місце співрозмовника, зрозуміти його точку зору, відчути його стан і врахувати це у своєму поведінні); стійкість до дратівних факторів у міжкультурному спілкуванні; відсутність упереджень (здатність сприймати, переробляти незвичайну, суперечну попередньому досвіду інформацію) комунікабельність, толерантність, тактовність тощо [6].

Враховуючи погляди науковців на структуру міжкультурної компетентності, її складовими можемо визначити такі: когнітивний поведінковий, соціальний та полікультурний компоненти.

Дослідниця Н. Самойленко у своїй докторській дисертації пропонує враховувати такі критерії сформованості міжкультурної компетентності: «ставлення студентів до власної культури й мови та культури й мови, що вивчаються; наявність знань про загальноприйняті моделі поведінки та спілкування, притаманні мові і культурі, що вивчається; уміння порівнювати явища двох культур; прагнення здобувати нові знання та використовувати набуті для взаємодії з представниками іншомовної культури; уміння оцінювати явища і події, притаманні рідній та іншомовній культурі» [9].

Погоджуємося з В. Скрипніковою, що «розвиток міжкультурної компетентності залежить від вибору актуального змісту, технологій, методів та прийомів навчання що поєднує афективне, мотиваційне та комунікативно-діяльнісне наповнення, спрямоване на активну професійну діяльність, продуктивну міжкультурну комунікацію, міжособистісну взаємодію, спрямуванню на запобігання конфліктам, розвиток толерантності, міжкультурної чуттєвості на основі життєвого професійного міжкультурного контенту» [10].

Розвиток міжкультурної компетентності майбутніх учителів початкових класів передбачає виховання в них толерантності та культурної чутливості. Адже «одне з найважливіших завдань учителя, який працює в поліетнічному середовищі української початкової

школи, передбачає розвиток в учнів умінь прийняти інших людей на основі розуміння й емпатії та навчити мирно вирішувати конфлікти (внутрішньоособистісні, міжособистісні) на основі виховання витримки, самовладання та самоконтролю через заперечення насильницьких методів» [7].

В сучасних умовах процес підготовки майбутнім учителів початкових класів має бути спрямованим на професійне становлення фахівця, який володіє ефективною міжкультурною компетентністю та здатний успішно виконувати освітні цілі в полікультурному освітньому просторі.

Навчальна дисципліна «Педагогіка» може бути доповнена темою, що розкриє необхідність створення інклюзивної та толерантної освітньої атмосфери в класі.

Розвиток міжкультурної компетентності є процесом, що охоплює як теоретичні знання, так і практичні навички. До ефективних методів належать комбінування освітніх програм, досвід реальної міжкультурної взаємодії, практичних вправ, розвитку емоційної інтелігенції та саморефлексії.

Майбутнім педагогам важливо не лише одержувати знання про інші культури, а й активно залучатися до міжкультурної діяльності, розвиваючи гнучкість, емпатію і здатність до адаптації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, міжкультурна компетентність є рушійною силою розвитку особистості педагога, який буде здатним протиставити глобальним негативним процесам готовність до ефективного міжкультурного спілкування з дітьми, їхніми батьками, колегами, іншими учасниками навчального процесу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні зарубіжного досвіду формування міжкультурної компетентності майбутнього педагога.

Література

1. Атрощенко, Т. (2020). ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ПОЛПЕТНІЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА. InterConf, (38). вилучено із <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/7472>.
2. Зеліковська О. Формування міжкультурної компетентності студентів ІТ- спеціальностей: сучасний вимір.

Методичні засади професійного навчання майбутніх фахівців. 2018. С. 129-135. URL: <http://surl.li/evcsnu>.

3. Костенко Д. ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ: РЕАЛІЇ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО ОСВІТЬОГО СЕРЕДОВИЩА *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка* СОЦІАЛЬНА РОБОТА. 2(4)/2018. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/4>.

4. Лучкевич В.В., Вайдич Т.В МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ *SWorld Journal* Issue 6 / Part 4 DOI: 10.30888/2663-5712.2020-06-04-032 с.51-56.

5. Молнар Тетяна МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: КАТЕГОРІЙНО-ДЕФІНІТИВНИЙ АНАЛІЗ *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)* № 9(14) 2022 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-278-285](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-278-285).

6. Резунова О. С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Журнал науковий огляд*. 2021. № 1(73). URL: <http://surl.li/qfags>.

7. Пилип Т. Я Генезис поняття «міжкультурна компетентність». *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2015. Вип. 8. С. 42-47. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2015_8_9.

8. Сафонова І. О. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. 2014. Вип. 3 (62). С. 129-143.

9. Самойленко Н. Б. Теоретичні та методичні засади формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2014. 40 с.

10. Скрипнікова В.О. Розвиток міжкультурної компетентності майбутніх магістрів військового управління у професійній підготовці. Дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора філософії з галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки». Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського, Київ, 2023. 328 с.

11. ЧЕРНЕТА С. (2023). МІЖКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ

КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ ІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ.
Вєичливєсть. Humanitas, (6), 37–44.
[https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6.](https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6)

12. Bartel-Radic A. La compétence interculturelle : état de l'art et perspectives. *Management international*. 2009. Vol. 13, № 4, P. 11-26. URL : <http://id.erudit.org/iderudit/038582ar>.

13. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation. *Zeitschrift für Fremdsprachenforschung*. 1990. № 1. P. 83.

14. Deardorff D. K. Synthesizing conceptualizations of intercultural competence: A summary and emerging themes / In D.K.Deardorff (Ed.). *The SAGE handbook of intercultural competence*. Los Angeles: SAGE Publishing Thousand Oaks, 2009. P.264-270.

15. Moosmüller A. Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation. Roth K. (Hg.) *Mit der Differenz leben*. München. 1996.

16. Thomas A. *Kulturstandarts in der internationalen Begegnung*. Saarbruken: Breitenbach, 1991. 250 p.

17. Fischer E. *Peoples and Cultures of the World* / Edward Fischer Washington: The Teaching Company, 2009. 148 p.

References

1. Atroshchenko, T. (2020). ZMIST DIIALNOSTI VChYTELlA POCHATKOVOI ShKOLY V UMOVAKh POLIETNICHNOHO OSVITNOHO SEREDOVYShchA. *InterConf, (38).* vylucheno iz <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/7472>.

2. Zelikovska O. Formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv IT-spetsialnostei: suchasnyi vymir. *Metodychni zasady profesiinoho navchannia maibutnikh fakhivtsiv*. 2018. P. 129-135. URL: <http://surl.li/evcnu>.

3. Kostenko D. FORMUVANNlA MIZhKULTURNOI KOMPETENTNOSTI STUDENTIV: REALII TA VYKLYKY SUCHASNOHO OSVITNOHO SEREDOVYShchA *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka) SOTsIALNA ROBOTA. 2(4)/2018. DOI: <https://doi.org/10.17721/2616-7786.2018/4-1/4>.*

4. Luchkevych V.V., Vaidych T.V MIZhKULTURNA KOMPETENTNIST YaK SKLADOVA FORMUVANNlA OSOBYSTOSTI: TEORETYChNYI ASPEKT *SWorld Journal Issue 6 / Part 4 DOI: 10.30888/2663-5712.2020-06-04-032 p.51-56.*

5. Molnar Tetiana MIZhKULTURNA KOMPETENTNIST MAIBUTNOHO VChYTELlA POCHATKOVOI ShKOLY: KATEHORIINO-DEFINITYVNYI ANALIZ *Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky» (Serii «Pedahohika», Serii «Psykhohohiia», Serii «Medytsyna») № 9(14) 2022 [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9\(14\)-278-285](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-9(14)-278-285).*

6. Rezunova O. S. Mizhkulturna kompetentnist yak neobkhidna skladova profesiinoi kompetentnosti suchasnoho fakhivtsia. *Zhurnal naukovyi ohliad*. 2021. No 1(73). URL: <http://surl.li/qfags>.

7. Pylyp T. Ya Henezys poniattia «mizhkulturna kompetentnist». *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*. 2015. Vyp. 8. P. 42-47. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2015_8_9.

8. Safonova I. O. Sutnist i struktura mizhkulturnoi kompetentnosti v konteksti aksiolohichnoho pidkhodu. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. 2014. Vyp. 3 (62). P. 129-143.
9. Samoilenko N. B. Teoretychni ta metodychni zasady formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv humanitarnoho profilu u vyschychk pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Tekst] : avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04. Nats. akad. ped. nauk Ukrainy, In-t vyshch. osvity. Kyiv, 2014. 40 p.
10. Skrypnikova V.O. Rozvytok mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh mahistriv viiskovoho upravlinnia u profesiinii pidhotovtsi. Dys. ... na zdobuttia nauk. stupenia doktora filosofii z haluzi znan 01 «Osvita/Pedahohika» za spetsialnistiu 011 «Osvitni, pedahohichni nauky». Natsionalnyi universytet oborony Ukrainy imeni Ivana Cherniakhovskoho, Kyiv, 2023. 328 p.
11. ChERNETA S. (2023). MIZhKULTURNA KOMPETENTNIST YaK SKLADOVA PROFESIINOI KOMPETENTNOSTI FAKhIVTsIV IZ SOTsIALNOI ROBOTY. Vvichlyvist. *Humanitas*, (6), 37-44. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.6>
12. Bartel-Radic A. La compétence interculturelle : état de l'art et perspectives. *Management international*. 2009. Vol. 13, № 4, P. 11-26. URL : <http://id.erudit.org/iderudit/038582ar>.
13. Knapp-Potthoff A. Interkulturelle Kommunikation. Zeitschrift für Fremdsprachenforschung. 1990. № 1. P. 83.
14. Deardorff D. K. Synthesizing conceptualizations of intercultural competence: A summary and emerging themes / In D.K.Deardorff (Ed.). *The SAGE handbook of intercultural competence*. Los Angeles: SAGE Publishing Thousand Oaks, 2009. P.264-270.
15. Moosmüller A. Europäische Ethnologie und Interkulturelle Kommunikation. Roth K. (Hg.) *Mit der Differenz leben*. München. 1996.
16. Thomas A. *Kulturstandarts in der internationalen Begegnung*. Saarbruken: Breitenbach, 1991. 250 p.
17. Fischer E. *Peoples and Cultures of the World* / Edward Fischer Washington: The Teaching Company, 2009. 148 p.